

Cal Canonge de Fals

la família Vilà

ascendants de cal Canonge de Sant Joan de Vilatorrada

www.calvermell.cat

Josep i Antoni Planas i Vilà

Els nostres ancestres de Fals

Cal Canonge és una casa del carrer Santa Eulàlia de Sant Joan de Vilatorrada. En foren els fundadors Antoni Vilà i Casals (#1852 +>1906) i Rosa Vilanova i Feliu (#1855 +>1906) que s'hi establiren entre 1881 i 1889, provinents de Can Server.

Antoni Vilà era fadrí de Cal Canonge de Fals i la casa de Sant Joan va heretar el mateix nom.

Aquest treball recull la genealogia dels Vilà de Cal Canonge de Sant Joan i els seus ancestres de Fals, fins on coneixem a data d'avui.

L'estudi genealògic resulta molt més fàcil quan disposem dels registres eclesiàstics. Però els de la parròquia de Sant Vicenç de Fals es van consumir entre mig de la flama revolucionària de 1936. Una altra bona font informativa serien els arxius de la casa de dels Ducs de Medinaceli, hereus per casament de la casa ducal de Cardona. Però a aquest important arxiu, avui per avui, és pràcticament impossible accedir-hi.

Malgrat aquests inconvenients, dues circumstàncies excepcionals ens han permès recular en la genealogia familiar:

D'una banda la cura que van tenir els hereus de Cal Canonge a conservar tota la documentació des de l'establiment de la casa fins als nostres dies. Aquest fet poc habitual, ens ha permès conèixer detalls, sobretot de les darreres generacions: on van viure, quin era el seu mitjà de subsistència i el seu estatus econòmic. Resten però documents que encara no s'han transcrit. Avui per avui son il·legibles, perquè la tinta s'ha esvaït, tal vegada serà possible trobar la forma de llegir-los més endavant.

D'altra banda, el minuciós i aprofundit, rigorós en definitiva, treball d'investigació realitzat pel Grup d'Estudi i Divulgació de la Història de Fals que, d'ençà el 2004 i durant cinc anys, va publicar els resultats dels seus estudis mitjançant la revista «Falchs». El resultat és un compendi cronològic dels antecedents històrics i genealògics de totes les cases i masos del terme, des de l'Edat Mitjana fins als nostres dies. De les famílies que els fundaren o els posseïren o d'aquelles que hi habitaren. El 2009 va veure la llum una compilació revisada d'aquells treballs a cura d'Ernest Molins i Roca sota el títol de «Fals, les cases» (Zenobita edicions).

Aquest treball ens ha permès recular molt en l'arbre genealògic d'una de les branques dels nostres ancestres. Però encara queda feina per fer. Especialment sobre la genealogia dels Vilà abans del segle XVIII. Una tasca que, per les raons que apuntàvem, es veurà limitada a la consulta dels protocols notarials. Requereix temps i dedicació: és com buscar una agulla en un paller.

L'origen del nom «Canonge» de moment també és incert. Alguns indicis suggereixen que prové de la branca Vilà, però altres fan pensar que és llegat dels Grau.

No espereu trobar en aquest treball grans històries, personatges o fets excepcionals. Els nostres ancestres de Fals seguiren la pauta de la societat rural catalana, alguns petits propietaris, molts rabassaires, pagesos abocats a una lluita constant per conservar els masos i a migrar sovint en busca de mitjans de subsistència.

Tot plegat emmarcat en el context històric i circumstàncies que els hi va tocar viure i que deuriem influir en les seves vides.

Tomàs de Torreblanca i Margarida ça Pobra

El Tomàs i la Margarida son els nostres avantpassats més antics dels que hi ha constància documental.

En tenim notícies per una època¹ datada el 1423 quan, en Bernat Mulnell de Sant Salvador de Vallformosa, entregà a Tomàs de Torreblanca 100 sous, com a complement del dot de la seva neboda Margarida ça Pobra. S'hi fa constar que Margarida és filla de Martí ça Pobra i Ròmia, de Súria. Això fa suposar que Martí era difunt i Bernat actuava com a marmessor. Aquest Bernat Mulnell, àlies «deç Grau», era un fadrí del Mas Grau, altrament conegut com Grau del Pubill o Grau Gros. Tenia com a mínim tres germans: Guillem, l'hereu, Ramón i Jaume ça Grau, capellà que residia a la ciutat de Mallorca. Era normal que els pubills no conservessin el cognom del pare, que restava com a àlies, sinó que adquirissin el de la casa on anaven a parar. Per tant, en Martí ça Pobra, tant podia ésser un fadrí del Grau, com un Pobra, cunyat d'en Bernat.

El cognom Pobra recorda un topònim indubtablement surienc².

Tomàs era l'amo dels mas Torreblanca, avui conegut com Ca n'Oms, situat al marge dret de la riera de Fals, als peus del Collbaix, prop de la carretera de Sant Joan a Calaf.

No sabem qui eren els pares d'en Tomàs. Hi ha una colla de referències al cognom Torreblanca que abracen el període comprès entre la segona meitat del segle XIII fins a primeries del segle XIV, però manquen moltes baules per poder establir una cadena successòria entre els diferents individus.

La menció més antiga als estadants de Torreblanca fa referència a un tal *Bernardus de Turre Blanca*, on consta com avalador d'un contracte matrimonial (capítols) celebrat davant notari el 1252.

Una sentència arbitral del 1302 afirma que el mas Torreblanca és un alou de Guillem de Falchs. I al testament de Bernat de Falchs, de 1348, es pot llegir «...*et masus de Turriblanca, qui et qua () habeo per alodio libero et francho infra dicti castri de Falchs...*» Sabem doncs que era propietat de la família Falchs, castllans del Castell de Fals i vassalls del Vescomte de Cardona. Però el mas era un alou lliure i franc, això és, que no era una possessió del vescomte.

Hi ha constància de tres fills del Tomàs i la Margarida: l'Antoni, l'hereu, el Valentí i la Margarida.

La vida d'aquesta parella va transcórrer íntegrament sota el regnat d'Alfons IV, dit «el Magnànim», de la dinastia dels Trastàmara. Durant aquest període s'agreujaren les tensions entre els senyors i els remences, que ja venien de molt enrere. El regnat del «Magnànim» va estar marcat per les lluites per la conquesta del Regne de Nàpols. Els habitants de Fals segur que s'hi van veure involucrats directament: Joan Ramon Folc I de Cardona era Almirall d'Aragó i comanava l'estol de galeres que el 1423 va assetjar i conquerir Nàpols.

Altres fets destacables d'aquest període son els terratrèmols del 1428, amb epicentre a Queralbs, i el del 1448 amb epicentre a Cardedeu. Amb grans danys materials i mortaldat.

Els castllans de Fals eren per aquells anys els marquesos de Sentmenat, Galzeran Montserrat de Sentmenat i després la seva vídua, Elisabet de Cartellà, senyora de la baronia de Dosrius i de Canyamars. Per matrimoni de la darrera hereva que portava el cognom Falchs (1397), els Sentmenat van esdevenir senyors del terme.

Tomàs de Torreblanca va morir entre 1451 i 1453. El 1451 va ser un dels avaladors en la compra d'un mas per part d'Antoni de Comallobaga, de Sant Mateu. Quan la seva filla Margarida va fer capítols matrimonials el 1453, ja figura com a difunt. La seva muller Margarida ça Pobra però, el va sobreviure.

¹ Document on el creditor declara haver rebut del deutor allò que aquest li devia.

² Torre, mas, pont i polígon de La Pobra, entre el Fusteret i Antius, al marge dret del riu Cardener.

Els alous

L'alou és el règim de propietat de béns immobles, generalment terres, en el qual el propietari (l'aloer) té el domini complet, absolut i lliure, sobre les terres, és a dir, tant el domini directe (la propietat), com el domini útil (el dret d'ús). S'oposa a l'emfiteusi o propietat feudal, on el domini útil (o dret d'ús) d'un feu es cedeix a un vassall, que queda subjecte a pagar un «cens» (pagament de renda) o servitud personal a canvi d'aquell dret. És per aquesta raó que els juristes medievals assenyalaren que l'alouer no tenia altre senyor superior sinó Déu.

Salou n'és un topònim derivat, format per aglutinament de l'article salat s'alou, és a dir, l'alou.

El sistema alodial va ser emprat pels comtes per repoblar els territoris de frontera, difícils i inestables políticament. La majoria de pagesos aloers dels comtats catalans posseïen les terres per «aprisió», un antic dret visigòtic que donava la propietat d'una terra erma o del fisc³ a qui la conreava de bell nou durant trenta anys.

Segons el dret consuetudinari codificat en forma de Costum, al Principat de Catalunya hom considerava que les terres posseïdes per vassalls dins el terme de qualsevol castell o feu pertanyien al domini directe del senyor feudal; aquesta presumpció jurídica només es podia revocar si es demostrava que els béns es posseïen en alou. Precisament la sentència arbitral del 1302 anava en aquest sentit i en contra de les pretensions de Ramon Folch, vescomte de Cardona.

Així doncs, a diferència de la major part del terme de Fals que era un domini dels Cardona (però no pas tot car altres senyors hi tenien drets) infeudat⁴ als Falchs, Torreblanca era domini directe dels Falchs. Si l'havien aconseguit per «aprisió», com a recompensa dels Cardona per algun favor rebut, servei d'armes o compensació econòmica, és quelcom que desconeixem. No era l'únic alou que els Falchs posseïen, hi havia també el veí mas Solà (actualment conegut com Torreblanca), entre altres.

Malgrat el que s'ha dit, els Cardona deuriem conservar alguns drets sobre aquests alous, com la senyoria jurisdiccional (igual que a la resta del terme del castell de Fals) que delegaven parcialment en castlans i batlles. Als senyors de Falchs els corresponia aplicar la jurisdicció baixa o «mixt imperi» que els permetia posar multes o empresonar, però no castigar corporalment o condemnar a mort, que era prerrogativa de la jurisdicció alta o «mer imperi» reservada als Cardona.

I alguna prerrogativa més. Així per exemple, a les terres d'aquests masos que termenegen amb Monistrolet, hi ha fites amb l'escut dels Cardona que els batlles corresponents s'encarreguen d'assenyalar als diferents capbreus⁵. I, com veurem en parlar de Joan Torreblanca i Oms, malgrat ésser amo d'un antic alou, ha de personar-se davant el representant dels Cardona per fer un reconeixement formal del seu patrimoni i declarar que pagava per raó de senyoria, 13 sous anuals de cens.

³ La terra de fisc és la pertanyent, per qualsevol raó als poders públics.

⁴ Cedit en feu amb jurisdicció per part del rei, el comte o el senyor a un vassall o a una persona de rang nobiliari.

⁵ El Capbreu és un document fet davant notari on hom anotava, en forma abreujada i períodes cronològics, les confessions o reconeixements fets pels emfiteutes o pels pagesos tenidors (podien ser de remença) als senyors directes, per tal de conservar memòria o prova de la subsistència dels drets dominicals. S'hi esmentaven els béns que tenien cedit, fent menció de les seves característiques, de llurs afrontacions, del què pagaven per tenir-los (cens) i dels terminis de pagament.

Antoni de Torreblanca i Francina de Torreguitzana

A partir de 1451/53 l'Antoni fou l'hereu d'en Tomàs i, per tant, amo del mas de Torreblanca. Però residia habitualment a Manresa des de on tenia cura dels seus negocis als masos de Fals on, a banda del de Torreblanca (actualment ca n'Oms), hi havia el del Solà (actualment Torreblanca) i el de Torreguitzana, propietat de Francina després de la mort de l'hereu, el seu germà Guillem.

El mas Solà és veí del de Torreblanca situat també al marge dret de la riera de Fals, als peus del Collbaix. És documentat d'ençà el 1313 quan hi consta com a habitant *Ferrarius de Solano de mansi Solano Vallis Turriblancha de Falchs*.

Els indicis documentals apunten a que els darrers hereus Solà havien anat alienant part del seu patrimoni als veïns Torreblanca. El 1501 l'Antoni de Torreblanca ja n'era el propietari i va empenyorar el mas Solà amb totes les seves terres, camps, horts i boscos, etc. a Joan de la Sala, carnisser de Manresa i gendre seu. L'empenyorament era per 15 lliures corresponents al dot de la seva filla Coloma.

El mas Torreguitzana, de localització incerta, fa segles que va enrunar-se. Sembla però que termenejava amb Torreblanca. La primera notícia és de l'any 1281 quan hi va haver un doble enllaç matrimonial entre aquests dos masos: els hereus de cada un, anomenats tots dos Guillem, van casar-se al mateix temps amb fadrines del mas veí. Entre aquesta data i el 1493 hi ha diverses referències al mas Torreguitzana però que tampoc permeten establir una línia successòria clara. El darrer titular del mas, un altre Guillem (es veu que era el nom tradicional de la casa) va morir sense descendència, passant la propietat a la seva germana Francina i, per matrimoni, als Torreblanca.

La raó per la que Antoni i la Francina residien a Manresa la desconeixem. Tal vegada per la seguretat que ofería la ciutat en temps convulsos o per les facilitats que van donar els manresans a la recerca de nous pobladors que tornessin a omplir els carrers i places: els nous habitants tindrien el privilegi de no pagar impostos si decidien instal·lar-s'hi. També fou una recerca d'una nova classe burgesa i menestral. Cal considerar que tot això s'esdevenia després de la greu crisi demogràfica i econòmica que havia comportat la pesta negra i la guerra civil (1462-1472).

L'Antoni i la Francina varen tenir tres fills: el Melcior (l'hereu), la Margarida i la ja esmentada Coloma.

El 1503 l'Antoni encara era viu perquè intervé en la venda d'una peça de terra erma situada al costat del Molí del Rossell a Manresa.

La guerra civil catalana. Els remences.

La Guerra Civil Catalana (1462-1472) va enfrontar Joan II «el sense fe» germà d'Alfons IV «el Magnànim» i per tant de la dinastia dels Trastàmara, aliat «de facto» amb els remences contra les institucions catalanes, Diputació del General, Consell de Cent i la major part de la noblesa i l'alta burgesia.

A mitjans del segle XV Catalunya patia una greu crisi econòmica i social. No s'havia recuperat dels efectes de la pesta negra que havia despoblat el camp i aquelles classes socials veien com havien minvat considerablement les seves rendes. Llavors van augmentar la pressió fiscal sobre la pagesia.

Els més desprotegits eren els remences, pagesos que a l'edat mitjana estaven adscrits a un domini senyorial que només podien abandonar mitjançant el pagament d'una redempció o remença. Aquest era un dels considerats «mals usos» que afeixugaven part de la pagesia catalana.

Per altra banda el poder del rei topava amb la creixent influència de les institucions i els poders econòmics de la burgesia i la noblesa. L'esperit pactista que havia imperat després de les revoltes dels senyors feudals contra l'autoritat comtal al segle XI i que havia permès l'expansió catalano-aragonesa per la Mediterrània, s'havia trencat.

Joan Ramon Folc III de Cardona, aliat del rei, va ser nomenat Capità General del Principat encapçalant les tropes a moltes de les batalles com la de Calaf que, en aquesta ocasió, guanyaren els reialistes. Manresa, com bona part de les ciutats amb Barcelona al capdavant, era al bàndol contrari. Les hostilitats s'estenien arreu i els de Fals, vassalls dels Cardona i per tant fidels de grat o per força al rei, no van quedar-ne al marge.

L'estiu del 1468 un escamot manresà comanat per en Bernat Obiols atacà Fals i aconseguí fer-se amb una de les torres del castell. Va demanar reforços, peces d'artilleria i munició a Manresa. El llibre d'actes del consell de la ciutat registra els preparatius per fer-li-ho arribar. Però el 10 de juliol ja havien perdut la posició caient presos i, pel que sembla, l'Obiols es va passar de bàndol amb armes i bagatges.

La guerra va deixar una situació econòmica encara més precària i l'estructura social malmesa. Ja mai res tornaria a ésser igual. Tampoc va solucionar el problema remença, fet que va derivar en la Segona Guerra Remença (1485) acabada amb la Sentència de Guadalupe (1486) dictada per Ferran II que, mentrestant, havia succeït al seu pare. Aquesta disposició abolia els «mals usos» entre ells els de remença, previ el pagament de 60 sous per mas.

El problema remença no deuria afectar directament la pagesia de Fals dons, segons algun expert, el capbreu de 1303 no revela la seva existència ni la d'altres mals usos al terme de Fals.

Melcior de Torreblanca i Joana Comallonga

El successor de l'Antoni fou en Melcior. Hi ha però dos documents de 1519 i 1521 on figura com a hereu un Joan Torreblanca. Tanmateix en Melcior ja apareix com a futur hereu l'any 1494 en un reconeixement de deute juntament amb el seu pare.

Va casar-se amb Joana Comallonga, fadrina del mas Comallonga de Sant Mateu. La noia va venir amb un dot de 15 lliures que el Joan no va cobrar fins el 1522. Hi deuria haver una estreta relació entre els dos masos, recordem que l'avi d'en Melcior ja havia avalat la compra del mas Comallonga.

El 1503 Melcior va desempenyorar el mas Solà en pagar el dot de 15 lliures de la seva germana Coloma al seu cunyat Joan de la Sala.

La parella va tenir dos fills, Joan, el primogènit, i Melcior. El pare els hi va repartir els béns. A en Joan li va deixar el masos de Torreblanca (ara ca n'Oms) i Torreguitzana. I a en Melcior li va correspondre el mas Solà (ara Torreblanca).

Els negocis d'en Joan no deuriem ser gaire profitosos i va anar endeutant-se fins al punt que, el 1558, va haver de vendre les propietats a carta de gràcia a en Joan Oms, casat amb una néta seva. Amb la compra de la resta de drets als hereus Torreblanca el 1586, en Joan Oms va esdevenir-ne propietari i l'antic mas Torreblanca va passar a anomenar-se Oms (o Ca n'Oms com es coneix avui en dia). L'Oms va fer allò que popularment era conegut com «comprar la pubilla».

Melcior deuria morir entre 1532, data en que figura com a venedor d'un tros de terra a Manresa i 1533, quan el seu fill Melcior ja actuava plenament com hereu del Solà en un reconeixement de deute.

L'emfiteusi

Com el de Torreblanca, el mas Solà havia pertanyut a la família Falchs, en règim d'alou lliure i franc. Però més endavant l'haurien alienat als Montconill de Manresa i posteriorment encara hauria canviat de mans.

Les famílies que regentaven ambdós masos estaven obligades a pagar censos i a retre homenatge «de boca i mans» als respectius senyors que era la forma ritual de significar que eren vassalls seus. Això és el que li va pertocar fer a Ferrarius de Solano el 1313 davant de Guillem de Montcunill. Molt més endavant, el 1451, Joan Solà repetia el mateix davant el procurador de Pere Joan ça Trespiera. Segons la fórmula ritual Joan va declarar que era «home seu, propi, natural, habitant i afocat al mas Solà» i li va fer homenatge de boca i mans i va jurar sobre els quatre Evangelis que seria bo, legal, fidel i li pagaria tot allò que era de consuetud: disposava del mas en la seva qualitat d'emfiteuta.

L'emfiteusi (que ve del grec i vol dir «instauració» o «implantació») és una figura jurídica present en el Dret català. Suposa la cessió del domini útil (dret d'ús), normalment d'un bé immoble, a canvi d'un pagament anual que s'anomena «cànon» o «cens». Per tant és diferent a l'Alou, on l'alouer té el domini complet, és a dir, tant el domini directe (propietat), com el domini útil (dret d'ús).

A l'hora d'establir la cessió del dret d'ús es determinava el període de temps, que en molts casos era perpetu, i la posada en valor, generalment agrària, de l'immoble. Els censos podien ésser dineraris i en espècies. Precisament, per evitar la prescripció dels seus drets, els senyors requerien periòdicament els capbreus.

Per tot plegat advertim que, quan parlem del propietari de tal o qual mas, aquest no és un terme jurídicament ajustat. Els emfiteutes tenien prou facultats com per a fer i desfer al seu criteri, sempre i quan complissin les regles fixades. Especialment la de satisfer puntualment els censos establerts.

Era habitual que els primers emfiteutes poguessin tornar a establir (parcel·lar) la terra en porcions menors. En aquests cassos el senyor solia cobrar una quantitat en concepte de drets dominicals i sovint, com quan hom volia bastir una casa al nou establiment, percebre un cens perpetu. I això és el que van fer en major o menor mesura els propietaris dels grans masos de Fals, especialment a partir de finals del segle XVII, quan la vinya i la producció de vi resultaven molt rentables.

Melcior Torreblanca i Comallonga i Caterina Prat i Pla

Al següent Melcior, com hem vist pel testament del seu pare, li va correspondre el mas Solà que pertanyia a la família d'ençà que el seu avi Antoni de Torreblanca va adquirir-lo definitivament als hereus Solà, que havien anat alienant bona part del seu patrimoni a favor dels Torreblanca. El 1528 Melcior ja habitava al mas.

Va casar-se amb Caterina Prat, filla de Pere Prat i Eulàlia Pla, amos del mas Prat (ara Gabriela) de Fals i néta de Miquel Pla àlies «Casa Jussana» de Rellinars, d'un mas actualment anomenat Casajoana.

L'hereu Prat, el seu cunyat Joan, que no s'estava a Fals sinó que feia de sabater (o cisteller) al carrer Sobrerroca de Manresa, segurament que com a garantia de les 50 lliures del dot de Caterina, el 1538 li va vendre a carta de gràcia tota l'heretat del mas Prat que incloïa un mas agregat anomenat Galobardes.

La parella hi va anar a viure i en Melcior va invertir-hi alguns diners.

Un besavi per línia paterna de la Caterina, Joan Prat, àlies «Mulnell» era fill del Bernat Mulnell àlies «deç Grau», fadrí del mas Grau casat a Vallformosa, que hem vist intervenir com a marmessor del testament del pare de Margarida ça Pobla. Com ja hem esmentat, Martí el pare de Margarita, també podria ésser un altre fadrí d'aquest mas. De confirmar-se aquesta hipòtesi, que avui per avui solament es sustenta en suposicions, s'obria una altra branca de l'arbre familiar.

La Caterina i el Melcior van tenir dos fills: Gaspar i Melcior. I una filla, la Joana, que va casar-se amb Vicenç Torra de Sant Mateu. Llavors Caterina va morir i Melcior pare va retornar al mas Solà. El 1544 trobem que al mas Prat hi viu el seu gendre Vicenç Torra, que en rep la condició de possessor.

El vidu Torreblanca va contraure segones núpcies el febrer de 1557 amb Miquela Torra, filla de Miquel Torra de Manresa, també vídua, amb dues filles del seu primer matrimoni amb Guillem Ratera.

Als capítols matrimonials, la núvia aportava un dot de 30 lliures i una casa al carrer de Talamanca de Manresa, però en contrapartida en Melcior havia d'assumir el manteniment de les dues fillastres. Al mateix temps van concertar el casament entre dos dels seus fills: el Melcior Torreblanca de 13 anys i l'Anna Ratera de 9 anys. De moment no estava previst que els infants cohabitessin sinó que *...feran lo que poran y donaran tota la bona obra y noy servaran destorb algun, en que de assi a quatre anys sia fet matrimoni, y aquell confermat en fas de santa mare iglesia, per y entre los dits melcio, menor, y la dita anna, e asso si lots dits joevns plaura e agradaran lo hun del altre...* Desconeixem si el matrimoni entre aquests nens es va arribar a celebrar, el cert és que Melcior fill va esposar-se el 1571 amb Antiga Blanquer.

El darrer document on consta Melcior pare data de l'any 1565. Es tracta d'un préstec de 20 lliures demanat a Jaume Trull, àlies Jaumeandreu on també hi apareix el seu hereu Gaspar. En aquesta data Melcior pare residia a Manresa, de manera que és probable que hi anés a viure a partir del seu casament amb Miquela.

Melcior i Miquela varen tenir com a mínim un fill: l'Onofre. El juny de 1575 Miquela ja era vídua quan va treure el seu fill Onofre, d'uns setze anys d'edat, de la casa del cotoner Antoni Corrons, on feia l'aprenentatge d'aquest ofici. Pel trencament del contracte va haver de pagar una indemnització de 10 lliures. Tot seguit el va posar d'aprenent a l'obrador d'en Jaume Vives, cotoner de Barcelona.

El dot

El dot és el cabal que aportava el cònjuge quan entrava en el mas o casa del seu consort. Una part el formava la indumentària, quan es tractava d'una dona també parament de la llar i, si era de casa bona, joies. L'altra i més important era en metàl·lic, que habitualment es satisfesia a terminis, malgrat que també podia incloure immobles o determinats drets.

El dot el pagava la família de qui l'aportava (pares, hereu o pubilla del mas d'on provenia, tutors o marmessors, etc.). En contrapartida rebia de part de la seva parella un escreix o esponsalici, que solia fixar-se en funció del dot aportat. Si, com era corrent, el dot es pagava a terminis, l'hereu o amo de la casa signava un àpoca per cada bestreta fins a la liquidació definitiva.

El dot havia d'anar en consonància amb l'estatus social i els drets legítims de la casa d'on provenia i, tot i que s'integrava al patrimoni de la família del cònjuge, restava com a propietat de l'aportador. En cas de sortida de la casa, per desavinença o per enviudar i tornar-se a casar, podia recuperar-lo i aportant-lo com a dot a la nova parella. En cas de defunció sense descendència, el dot retornava a la família de procedència.

Per això el dot calia assegurar-lo: garantir-ne la restitució en cas de convenir. La família d'acollida dons, havia de tenir capacitat per respondre d'aquesta contingència. I, malgrat que es barrejessin els patrimonis, restaven legalment individualitzats, de forma que prevalia la recuperació del dot per davant d'altres creditors i se'n conservava la propietat fins a la mort, repartint-lo com a llegítima entre els fills.

A la pràctica el dot era el valor de la persona en el «mercado matrimonial» i condicionava la seva col·locació que tendia a estar lligada a la perspectiva econòmica del cònjuge. Era dons un sistema de transmissió de béns, que procurava la reproducció de la situació social de cada família dins del propi grup social.

Tot plegat es regulava amb els capítols matrimonials, un contracte que podia resultar ben complex i recollia totes les clàusules que regulaven les relacions econòmiques de la nova parella i procurava preveure tota mena de contingències. Si qui es casava era el destinat a hereu o pubilla, s'aprofitava l'avinentesa per nomenar-lo legalment, reservant-se l'amo alguns drets sobre el patrimoni i diners per a dotar altres fills o per al propi ús. Si l'amo o mestressa eren difunts, intervenien els marmessors, o el cònjuge supervivent, quan així s'havia previst al testament. Si qui contraïa matrimoni era un fadrí o fadrina, intervenien els seus pares o, en el seu defecte, l'hereu o pubilla donant compliment a la voluntat testamentària d'aquells.

Els capítols matrimonials i el testament, era una pràctica generalitzada a totes les famílies, independentment de la seva extracció social i situació econòmica. Solien solemnitzar-se davant de clergues i notaris.

El casament era una raó de família al que havien de sotmetre's els fills. Qui no ho feia era desheretat. Les raons podien diverses i en funció d'elles s'establien les estratègies matrimonials: aconseguir una mestressa o pubill joves que asseguressin descendència quan els pares eren grans, engrandir la propietat, cabals per eixugar deutes, etc. Era normal que els pubills no conservessin el cognom del pare, que restava com a àlies, sinó que adquirissin el de la casa on anaven a parar. Però si aportaven prou cabals per salvar una hisenda endeutada, imposaven el seu cognom i el mas podia canviar fins i tot canviar la denominació. D'això se'n deia «comprar la pubilla» i aquesta circumstància també es pactava als capítols.

El dot de fadrins i fadrines que entraven al servei eclesiàstic, tenia la mateixa consideració. En el cas dels clergues es materialitzava amb la compra de «beneficis» i «parròquies» i, en no haver-hi descendència, el dot revertia d'una forma o altre a la hisenda familiar, sovint augmentat.

Per a una família pagesa, en general, tenir moltes filles era un mal auguri: dots a pagar que mimaven el patrimoni. Els fills mascles, a banda de que solien tenir un dot més baix, eren mà d'obra de què la disposar mentre no es casessin i, si no ho feien, els «concos» quedaven al mas treballant per a l'hereu, que tenia l'obligació de mantenir-los tota la vida. Els petits pagesos però, parcera i rabassaires, es veien em l'obligació de «foragitar» fadrins i fadrines perquè la terra no donava prou recursos com per mantenir-los a casa o buscar-ne més per subsistir.

Si, com era freqüent, la família no disposava d'efectiu per pagar el dot, havia de recórrer al crèdit o a empenyorar part de la propietat.

Gaspar Torreblanca i Prat

En Gaspar, el primogènit de Gaspar i Caterina, va casar-se amb una dona dita Joana, de la que en desconeixem la filiació. La parella va tenir com a mínim un noi i quatre noies: l'Antònia, la Joana, la Margarida i la Francesca. A l'hereu, li van posar Melcior, com l'avi i el besavi.

L'Antònia va unir-se amb Pere Blanquer d'Horta d'Avinyò. Als capítols signats el 1571 li van assignar un dot de 100 lliures, posant com a penyora el mas Solà i un altre mas agregat anomenat Solerot. Blanquer va morir i l'Antònia va contraure segones núpcies el 1576 amb Joan Sagristà (àlies Gabriel), el nou amo del mas Gabriela, també vidu però sense descendència de la primera muller. Com que el dot no s'havia satisfet, es va transferir al segon marit. Les 100 lliures van ser pagades en efectiu i el mas Solà va quedar lliure de la càrrega.

Una altra filla, la Joana, va casar-se amb Magí Planes, de Castellar. I la Margarita va fer-ho el 1579 amb el Maurici Molins. Va rebre un dot de 55 lliures i es va instal·lar a viure i treballar al mas Solà.

Una altra germana, la Francesca, nascuda el 1553, als dotze anys el seu pare la va col·locar a servir a la casa d'un mercader, amb el tracte que la mantindrien i al final dels sis anys de servei la recompensarien amb una gonella i un «jaquet» nous.

Hi ha diversos documents en els que intervé Gaspar Torreblanca com a comprador o venedor d'articles diversos: des de sacs de llana fins a un solar o pati. En tot ells es declara amo del mas Solà però resident a Manresa. Del mas se'n deurién ocupar masovers com el seu gendre Molins. El 1579 en Gaspar encara era viu.

Melcior Torreblanca

L'hereu d'en Gaspar, l'únic noi entre tota la descendència que va tenir amb la Joana, tal i com hem vist, es deia Melcior, com l'avi i el besavi.

Mentrestant el mas Solà va anar canviant l'antiga denominació per la de Torreblanca. Això va ser degut a que el 1558, el seu besoncle Joan havia tingut de vendre's l'antiga heretat Torreblanca a l'Oms i havia pres el nom de Mas Oms (o Ca n'Oms com la coneixem actualment).

En Melcior es va casar primerament amb Jerònima i la parella va tenir una filla, la Caterina, que van casar el 1609 amb Miquel Torra, hereu del mas Torre de Santa Caterina, de Manresa. El dot va ser de 150 lliures.

Després d'enviudar va tornar-se a casar amb Maria Anna. D'aquest matrimoni en van néixer dos xicots: l'hereu que van batejar Valentí i en Joan. Aquest Joan es va casar el 1623 amb Jerònima Mussons i el 1638 amb Agnès Gatuellas.

El 14 de juliol de 1612 en Melcior va dictar testament nomenant hereu a en Valentí.

El 18 d'octubre de 1635 moria Maria Anna, vídua, i va ser enterrada al vas dels Torreblanca.

Valentí Torreblanca i Eulàlia Oms

El següent a regir els destins del mas Torreblanca, seguint la voluntat del seu pare, fou en Valentí. Va fer capítols matrimonials el 1613 quan feia poc que havia mort el seu progenitor. No va anar a buscar la dona gaire lluny: es va casar amb una veïna, l'Eulàlia Oms del mas Oms. Així aquest dos masos tornaven a estar emparentats al cap de tres generacions. Recordem que el besavi d'en Valentí, en Melcior, era germà d'aquell Joan que va perdre l'heretat venent-la a en Joan Oms, l'avi de l'Eulàlia.

El 1618 en Valentí va hipotecar per 150 lliures un tros de terra, d'oliveres i pins, anomenat la Solana a Miquel Torras de Manresa. Això indica que les finances dels Torreblanca eren més aviat magres.

Els Oms tampoc passaven per un bon moment i l'hereu del mas i germà de l'Eulàlia, un altre Joan, es veuria obligat el 1636, amb el consentiment de Jerònima la mare, a vendre tota la propietat a un altre veí, en Pere Montcunill. Montcunill era el mas més acabalat de la contrada. Si l'avi hagués aixecat el cap! Ell que va entrar per gendre a l'antic mas Torreblanca, va aconseguir ser-ne l'amo i que portés el seu nom...

Malgrat tot, Joan Oms va haver de fer front al dot de la seva germana que pujava a 250 lliures. La noia, com de costum, aportava a la casa el seu aixovar: *...dos caxas de àlber o noguer, amb ses panys i claus, un mantell, una flassada de la forma mitjana, un parell de llençols, unes tovalles teulars, mitja dotzena de torcaboques, mitja de tovalloles...*

El Valentí Torreblanca i l'Eulàlia Oms varen tenir tres fills: en Joan, en Valentí i la Caterina. La Caterina la van casar amb Joan de Vilatorrada, del mas Vilatorrada de Sant Joan. Li van donar 150 lliures de dot.

El Valentí va tenir una vida curta amb final tràgic. Va ésser enterrat el 18 d'agost de 1630 al cementiri de Fals i els llibres ressenyen *...lo qual morí en Castellnou de una escopetada...*

Joan Torreblanca i Oms

Per aquestes circumstàncies en Joan va esdevenir un hereu molt jove, deuria tenir no més de setze anys quan morí el seu pare. I les dificultats econòmiques van empitjorar.

El 1632 a petició d'en Jacint Jaumeandreu, que reclamava el pagament de quinze quarteres de blat, el batlle de Fals, Joan Serra, va dictar «empara» o el que és el mateix, l'embargament de les garbes de tots els sembrats. Això volia dir que els Torreblanca no podien entrar cap garba a l'era de casa fins que els creditors s'haguessin servit pel valor del deute. Vaja, si fa no fa com ara...

El 1639, en ocasió d'un capbreu, va ser cridat formalment a Cardona per fer el reconeixement formal del seu patrimoni davant del representant del Duc de Cardona. En Joan va declarar que posseïa des de temps immemorials el mas principal i dos masos rònecs anomenats Galobardes i Narbonés. Les seves propietats termenejaven per llevant amb els Masos Oms i Torregitzana i pel sud amb el terme de Monistrolet, mitjançant unes pedres de terme altes. Aquestes pedres encara es conserven i porten gravat per una banda l'escut dels Cardona i per l'altra el de Rajadell. La terra tenia una extensió total de setanta jornals i pagava per raó de senyoria, 13 sous anuals de cens.

L'abril de 1641 en Joan va contraure matrimoni amb Magdalena, filla de Pere Font de la Serra, propietari d'una de las cases de pagès més fortes de Manresa. El dot de la donzella va ser de 280 lliures i el pare li va regalar per les noces un vestit de raixa, una faldilla d'atzarena i un mantell d'estam.

La parella va tenir una única filla, l'Elisabet que el 1675 va casar-se amb Manuel Vinyas, de quaranta anys i de Castellfollat. Van tenir un fill que van batejar Salvador, i una filla, la Caterina, que va casar-se amb Jaume Junyent, hereu de Clarena de Camps.

Tot i que quan el Vinyas va entrar a la casa, el seu sogre Joan va poder recuperar el tros anomenat la Solana que el seu pare, en Valentí, havia hipotecat, la situació econòmica del mas era molt precària. Juntament amb l'heretat en Joan havia rebut les càrregues que l'afectaven, producte d'obligacions que havien contret els seus avantpassats. Sobre el mas hi pesaven diversos violaris i censals a favor de particulars i institucions religioses com el monestir del Carme, l'hospital de Sant Andreu i la comunitat de preveres de Santpedor. Potser per aquestes càrregues feien que l'economia dels Torreblanca anés de mal borràs. Tant que el 1676 en Joan va veure's obligat a vendre a carta de gràcia per 150 lliures una part important de les terres del mas.

Cap el 1685 va morir l'Elisabet, la pubilla. I en Vinyas va tornar a casar-se el 1691 amb Maria Alsina.

Cap allà el 1692 va morir en Joan Torreblanca. I en Manel Vinyas va poder prendre més protagonisme, però li va durar poc, perquè va morir el 1694.

Aquell mateix any es va casar l'hereu, en Salvador Vinyas Torreblanca, àlies Torreblanca.

Violaris, censals i vendes a carta de gràcia.

Històricament la doctrina de l'Església no permetia el préstec a interès: era considerat una pràctica usurària que es deixava en mans del jueu. Un pretext moral per encobrir la intenció intervencionista dels estaments reial i eclesiàstic en el mercat de capitals. Oimés quan les institucions eclesiàstiques eren, al costat de la burgesia i propietaris rurals acabats, les principals fonts de crèdit. Institucions que no invertien en negocis ni industrials ni comercials i que buscaven percebre uns ingressos permanents: comunitats religioses, causes pies, hospitals, confraries, etc.

L'Església acabà per legitimar aquelles formes de crèdit de les que en treia profit. Però per tal de justificar aquesta pràctica es genera un llenguatge confús: Així se simula una venda: el qui rep els diners «ven» a qui els hi deixa el «dret a cobrar» un interès que s'anomena «pensió». El prestador és el «comprador» i el prestatari el «venedor». El retorn del capital prestat s'anomena «lluïció, quitació o redempció». Els contractes es sancionen públicament davant de notari.

L'accés al mercat del crèdit és generalitzat, be com a venedor, comprador, o tot alhora. Representats de tots els estaments socials: reis, nobles, patricis, eclesiàstics,... fins als més humils pagesos i menestrals. Així és financen guerres, obra pública, inversions,... mitjançant diverses figures creditícies: des del pagament ajornat fins al préstec hipotecari. A continuació n'exposem tres de les més comunes.

El **censal** o més pròpiament «censal mort»⁶, és un préstec pel que es paguen interessos anuals, de termini indefinit i que es pot tornar sempre que es vulgui i fragmentar el retorn. Compromet l'individu que en respon amb la generalitat dels seus béns.

La creació del censal s'anomena «encarregació». Qui deixa els diners és el «censalista» i qui els rep el «censatari». Es poden crear censals de bell nou, a partir de pensions vençudes, per conversió d'altres deutes, etc. Com que pel seu caràcter indefinit no es pot obligar el censatari a retornar els diners, sovint s'introdueix el «pacte de millora» segons el qual, després d'uns determinats anys, normalment quatre o cinc, el censatari està obligat a incrementar la garantia amb el que, de facto, es converteix en un préstec a curt termini.

El **violari** o pensió vitalícia és un tipus de contracte pel qual durant la vida d'una o més persones (normalment dues generacions), es rep el dret a una pensió periòdica que pot ésser en metàl·lic, espècies o mixta. En contrapartida s'ha d'haver lliurat un capital, béns immobles o drets. L'obligació de pagar la pensió vitalícia és redimible. El violari es concep com una forma de crèdit a llarg termini.

La **venda a carta de gràcia**, popularment coneguda com «empenyorament», és un contracte de compra-venda pel que el venedor es reserva el dret de recuperar el que ha venut mitjançant la devolució del preu pagat. Al darrera s'hi amaga un autèntic préstec usurari en el que el capital prestat és el preu pagat al venedor i el que es ven l'interès o el que pot produir interès. La redempció o retrovenda és la devolució del capital i, com el censal, es pot fer sempre. Al Bages generalment es solia pactar a cinc anys, però també «a redimir sempre i quan» o a «quitar dintre de cinc anys i passats sempre i quan» que equivalia a termini indefinit. Si no es retorna el capital passat el termini, la venda es converteix en perpètua.

L'objecte de la venda és divers: un mas, tota una casa o una habitació d'aquesta, una peça de conreu, de bosc, tota o part de la producció d'aquesta peça, els drets de pastura,... i el preu, generalment, molt per sota del valor real de la cosa venuda. L'«interès» és en espècie i basat en el rendiment que en treu el comprador.

Per tot plegat, la venda a carta de gràcia és dels contractes més gravosos i usuraris de tots. Cal advertir que aquestes son definicions generalistes i que, a la pràctica, existia casuística molt diversa. Però resulten prou clarificadores per comprendre de què estem parlant.

Com anem veient, sovint l'endeutament més que respondre a una necessitat puntual o al finançament d'una inversió, esdevé un problema estructural que afecta tant als grans masos com als petits pagesos. Una mala anyada, deutes acumulats, pagar dots,... empenyen a endeutar-se. Sovint amb el resultat, al no poder fer front a les obligacions contretes, de veure's en l'obligació de renegociar el deute, empitjorant les condicions i fent cada cop més grossa la pilota. Fins a perdre irremeiablement la propietat, tal com succeí a diverses famílies dels nostres ancestres.

⁶ Per diferenciar-lo del «censal o cens viu» propi dels establiments emfitèutics pel que es cedeix el domini útil d'un be a canvi d'un cànon periòdic.

Salvador Vinyas i Torreblanca, àlies Torreblanca i Cecília Marvà

Quan en Salvador es va casar el 1694 amb Cecília Marvà de Vallmanya, feia poc que s'havien mort el seu pare i el seu avi. De forma que va prendre la plena possessió de la propietat.

A la seva madrastra, la Maria Alsina, no li deuria fer gaire pes la nova situació de forma que va marxar de casa per casar-se amb un tal Pere Canudes.

La parella va tenir tres filles: La Maria Anna, la Caterina el 1697 i la Cecília el 1699. Cap el 1700 en Salvador va pagar al rector del poble 30 lliures pels drets d'enterrament i misses del seu pare, de la seva mare i del seu avi, que encara es devien. Això solament ja demostra que les coses en l'ordre econòmic seguien anant malament. I encara haurien d'empitjorar: el 1702 es va veure embolicat en un procés que va arribar fins a la Reial Audiència de Catalunya, arran de la reclamació del seu cunyat Jaume Junyent, hereu de Clarena de Camps, pel dot de la seva dona Caterina. Li va tocar pagar 315 lliures i, com que no les tenia, va haver de crear un censal avalat per les herbes del mas. Posteriorment se les va vendre a carta de gràcia a Josep Gras de Sant Mateu, perdent així un dels actius més valuosos de la finca. Recordem que el seu avi Joan ja s'havia venut pel mateix sistema una part important de les terres.

Entre 1702 i 1708, com a mínim, a Torreblanca hi havia un masover anomenat Isidre Grau.

Quan per fi la parella va engendrar un noi, per seguir amb la tradició de la casa, varen batejar-lo Joan.

En Salvador també va viure pocs anys: morí el 1712 quan comptava més o menys 37 anys, deixant l'heretat en una situació ben galdosa. La vídua Cecília va haver de tirar endavant amb tres filles jovenetes, i cap altre home a casa que l'hereu de dotze anys. Així que va contractar un masover, l'Agustí Oller del mas Carol de Fonollosa, perquè li menés la terra. I es va tornar a casar amb Joan Canyeles de la Casa Blanca de Castellfollit del Boix. I després va haver de resoldre el casament de les filles.

Va casar la Cecília amb el masover, Agustí Oller. I el 1727 la Maria Anna amb el jove Albert Firmat, fill d'un sabater de Manresa. Al Firmat li va prometre un dot de 80 lliures. Però no va poder fer-lo efectiu fins al cap de tres anys, quan l'amo de Montconill va deixar-li els diners, que no van ser restituïts fins quaranta anys més tard. La Caterina deuria quedar-se a casa fins que el 1739 va casar-se amb Gabriel Vilà.

Cap allà el 1728 l'hereu va arribar a l'edat de posar-se al front de la hisenda. Però era un xicot de salut delicada que va morir l'11 de setembre de 1732. Durant tot el temps de la malaltia, o fins i tot abans, vivia al mas Montconill i, per amistat o per interès, qui ho sap, el Montconill es va fer càrrec moltes de les factures dels censals, contribucions, metges i apotecaris que corresponien a en Joan Vinyas «Torreblanca». Anys després vindrien les reclamacions.

Quan va morir el seu fill i hereu, la Cecília s'estava a Castellfollit, a casa del seu segon marit. Va nomenar procurador i va delegar la gestió del mas a Francesc Montconill, encara que, de fet, ja se n'encarregava des de 1725.

El 1739, amb motiu del casament del seu nét Agustí, fill del seu gendre i masover Agustí i de la seva filla Cecília, com que el seu únic fill havia mort, va nomenar-lo hereu, mentre que a les altres seves dues filles els hi deixava alguns diners.

És discutible si la Cecília tenia drets a la casa, perquè probablement els havia perdut en casar-se per segon cop. Sigui com sigui, quan va morir, el 1743, el seu nét Agustí Oller ja s'anomenava possessor de Torreblanca i feia i desfeia al seu gust.

Sembla que va aconseguir sanejar força les finances de la casa, reduint l'endeutament a base de redimir la majoria dels censos, i va recuperar les herbes de la casa que el seu avi havia venut a carta de gràcia al Gras de Sant Mateu, no sense un plet per entremig. També va millorar el patrimoni fent obres i reformes a la casa.

A les darreries de la seva vida però, va veure's embolicat en una disputa amb altres pretendents de l'herència, que va allargar-se quasi cent anys i que va afectar les properes generacions. El motiu era que l'hereu del mas Torreblanca, el seu oncle Joan Vinyas, àlies Torreblanca, havia mort sense fills ni testament. I les germanes, la Caterina casada amb el Gabriel Vilà, i la Maria Anna, casada amb l'Albert Firmat, pugnaven per la propietat. L'Agustí Oller va morir entre finals de 1791 i primeries de 1792.

Gabriel Vilà i Caterina Vinyas Marvà

Hem vist que la segona filla del Salvador i la Cecília, la Caterina, va casar-se amb Gabriel Vilà, fill de Jaume i Isabel, pagesos de Manresa. Varen atorgar capítols els 1743. El dot de la Caterina fou de 160 lliures i se'n va fer càrrec el seu nebot Agustí Oller, com hereu de la Cecília, en compliment de la seva darrera voluntat. Va trigar a liquidar-ho: el 1768, quan la Caterina ja era morta, el Gabriel signa una àpoca per 114 lliures.

Desconeixem on va establir-se la família, però amb tota probabilitat va fer-ho a Fals.

Eren parcers al quart d'una vinya de quatre quarteres al Pla de la Creu, entre la Torre Segimona, l'heretat Massana i terres de la capella de Sant Vicenç. Formava part d'una propietat del Mas Montconill, separada de la resta de l'heretat.

La peça de terra era coneguda com la «Vinya del Canonge». Això suggereix que el sobrenom de la família podria provenir de la branca Vilà. Però hi ha algun document que ho contradiu.

Jaume Vilà i Margarida Grau

Sabem que el Gabriel i la Caterina van tenir com a mínim un fill, en Jaume, que el 7 de novembre de 1761 atorga capítols matrimonials amb Margarida Grau, filla de Jacint Grau, pagès de Fals. En aquesta data els futurs nuvis eren menors de 25 anys i Caterina ja era difunta.

El 1775 deurien necessitar diners: pare i fill Vilà venen a carta de gràcia, la novena part dels fruits de la Vinya del Canonge. El comprador (o prestador) és Valentí Viladés, del mas Viladés de Sant Amanç de Rajadell. El preu 50 lliures a redimir «sempre i quan» que equival a termini indefinit. Es concreta que és la novena part del fruit deduïts el delme, la primícia i el quart que es paga a Montconill i que es lliurarà a raó de cinc «quintars de verema per càrrega»⁷ a l'hora de trascolar, al peu de la tina que els Vilà tenen a prop d'aquella vinya.

En resum: mentre no llueixin o quitin les 50 lliures (retornin el capital), cada anyada hauran d'entregar la novena part dels tres quarts de la collita. I s'hi obliguen amb tots els seus béns mobles i immobles presents i venidors.

Vila, Vilar, Vilà...

Els primers documents que fan referència a en Gabriel el seu cognom es registra com a «Vilà» o «Vila».

Posteriorment i durant força anys tant en Gabriel com el seu fill Jaume surten als papers com a «Vilar». Més endavant en Jaume apareix documentat com a «Vilà» i també esporàdicament «Vila». El «Vilar» solament subsisteix en allò que té relació amb el plet per l'herència del mas Torreblanca.

Així que, per major claredat, hem optat per conservar, de cap a fi, la forma actual del cognom.

No creiem estar especular, a la vista que el «Vila» és marginal a les fonts, si afirmem que la pronunciació del cognom deuria ser amb la «a» tònica. Tal vegada elidint, fins a perdre's, la «r» final (d'altra banda propi del català de les nostres contrades). Però aquest és un extrem que caldrà comprovar quan podem recular més en la genealogia de la branca Vilà.

⁷ No tenim clara l'equivalència d'aquesta quantitat. El quintar era una unitat de pes usual i equivalia a 41,6 quilograms. Una càrrega equivalia a 3 quintars... Però al document es pacta que es lliurarà producte elaborat, o sigui vi que es mesurava en un altre tipus d'unitats.

Sebastià Grau compra terreny per cultivar i edificar

El 6 de febrer de 1764, tres anys després del casament entre Jaume Vilà i Margarida Grau, és quan apareix la primera notícia relacionada directament amb la casa que més endavant coneixerem com cal Canonge. Sebastià Grau, qui suposem que ha de ser l'avi de Margarida, estableix⁸ una peça de terra d'una quartera al lloc de la Costa de la Vila de Fals. El tracte «a parts» el fa amb Valentí Tatger, del Mas Tatger, això vol dir que una part dels fruits obtinguts revertirà a l'amo del mas Tatger. En el document trobem un extens reguitzell de clàusules per deixar ben clares les relacions entre els nous veïns. En el tracte s'especifica, entre d'altres, que les parts són «al quint» dels fruits, que l'establiment és a perpetuïtat, que hi haurà dret de construir-hi una casa i tina i que a més, es concedeix un hort d'un quartà, la possibilitat de construir una bassa i de tenir animals. El preu és de 6 lliures per l'establiment.

El 22 del mateix mes, el Sebastià va pagar una lliura pels drets dominicals al procurador del Duc de Cardona. Pel permís per poder edificar la casa, s'obligava a un cens perpetu de sis diners, una quantitat més aviat simbòlica. Tràmits imprescindibles per a que la venda fos legal.

Ja no trobarem en Sebastià a cap més document. I no deixa de ser sospitós que no se l'anomeni en els capítols que tres anys abans havien fet Margarida Grau i Jaume Vilà. Però atès que en documents posteriors la finca és reconeguda com a propietat de Jacint Grau i fins i tot se l'arriba a confondre com si fos ell el comprador, hem de pensar que aquest Jacint seria el fill d'en Sebastià, encara que no podem descartar que en fos el germà o el nebot, però en tot cas en seria l'hereu.

No disposem de cap indici sobre els ancestres d'en Sebastià Grau, d'altra banda, un cognom molt sovintejat a Fals, que fa difícil seguir-ne el fil. Durant el segle XV hi havien tres masos amb el mateix nom: el Grau del Pubill (Grau Gros) que ja hem esmentat en parlar de Margarida çà Pobla, el Grau del Sebastià (Grauet) i el Grau de Fontanet (actual Boixeda).

⁸ Contracte pel qual es concedeix una propietat en emfiteusi en què l'amo establiment es desprèn del domini útil, que cedeix a l'emfiteuta, i es reserva el domini directe.

La rabassa morta

La rabassa morta era un establiment emfitèutic que feia el propietari a un pagès consistent en la cessió d'una peça de terra per un temps limitat a canvi de percebre una part de la verema.

La terra que es cedia solia ser inculta, coberta de bosquina o erma i el pagès tenia l'obligació de fer-ne la «rampuda» per convertir-la en productiva dins d'un termini fixat, normalment d'entre 5 o 8 anys. Si el terreny era rost a l'emfiteuta li calia anivellar-lo, aprofitant els rocs per construir rases, parets de pedra seca per sustentar les feixes i barraca on aixoplugar-se i guardar les eines. Si era bosquí l'amo es quedava amb la fusta, però amb la resta de matèria vegetal es feien piles o formiguers per tal de fertilitzar. Finalment s'hi plantaven les bordes o estaques del cep. Al cap d'un parells d'anys la nova vinya ja començava a produir raïm.

Al final d'aquest procés el parcer o rabassaire, que havia esmerçat una considerable inversió en jornals, tenia drets sobre els ceps que podia vendre's o passar-los al seus descendents. L'amo seguia posseint la terra, quin valor s'havia multiplicat, i es reservava el dret de «fadiga» o de compra preferent preu-per-preu de les plantes. Si desitjava recuperar-lo estava obligat a negociar amb el parcer i pagar-li la plusvàlua.

Quan arribava la verema el parcer havia de donar les parts. Si el tracte era al quart, de quatre portadores que sortien, una anava a la tina de l'amo. Si les vinyes quedaven lluny, se solia autoritzar al parcer a construir una tina prop de la vinya.

La durada del contracte s'establí fins que es moria la rabassa o cep. Però a la pràctica interessava a les parts que la producció no s'aturés. I així s'anaven substituint les plantes per altres de noves amb la tècnica dels «colgats» i els «capficats».

Per l'amo era una forma de rendibilitzar i re-valoritzar la propietat sense invertir-hi ni un ral. Per a què no hi hagués cap mena de dubte, els contractes ben detallats amb un bon reguitzell de pactes i termes legals, es solemnitzaven davant de notari.

La parcel·lació del terme

A les darreries del segle XVII i fins ben entrat el XIX l'increment de la vinya, esperonat per un mercat a l'alça, va fer que els grans masos parcel·lessin part de les seves propietats per establir-hi el creixent nombre de pagesos que acudien a Fals, amb l'expectativa de guanyar-s'hi la vida com a rabassaires.

Era freqüent que, o bé al costat de la mateixa peça de vinya establerta o bé en algun lloc proper, es permetés a aquests rabassaires edificar una caseta on allotjar la família i disposar d'un petit hort i animals per a l'autoconsum.

És així com es van construir les cases a l'entorn del Grau, del Raval d'Oliveres, al Torrent de Cantacorbs, a la Vall del Bosc o al Raval de la Creu, en petites parcel·les establertes a parcers pel masos del Tatger, d'Oliveres, del Bosc, de Caselles de Camps o de Montconill, entre altres. Al capbreu de 1791 a Fals ja hi consten quinze casetes de recent construcció escampades pel terme, per a un total de disset masos afocats, es a dir, habitats.

Els tractes eren semblants. Es permetia edificar una casa, generalment de dos sostres i una tina. Tenir un ase o somera amb el seu pollí, algun porc i gallines. També disposar d'una peça d'hort, plantar-hi arbres fruiters i fer-hi una bassa d'aigua. De la vinya i el sembrat, si n'hi havia, se n'havia de pagar les parts a l'amo, però no dels fruits de l'hort.

Jacint Grau i Francesca

Jacint, l'hereu d'en Sebastià es casà amb Francesca, de la que solament en coneixem el nom. Del matrimoni en sortiran com a mínim dos fills: Josep i la ja esmentada Margarida, casada amb Jaume Vilà.

Per documents posteriors sabem que tenia una vinya de quatre quarteres del Mas Oliveres de Cantacorbs, a Fals, plantada a tractes de «rabassa morta».

La compra de terres i el casament de la fadrina Margarida tot alhora, faria pensar que la situació econòmica de la família no era pas dolenta. Ben al contrari: a partir d'aquí els documents mostren que les coses van anar de mal en pitjor.

Josep Grau i Rosa Sallés

En Jacint va morir sense fer testament i va succeir-lo el seu fill gran Josep, que s'havia casat amb Rosa Sallés, de Rajadell.

El 1775 en Josep Grau ven a carta de gràcia, per 100 lliures, a Celdoni Feixes Cerarols, clergue de Matamargó, per un termini de cinc anys⁹, una càrrega i sis càntirs¹⁰ de «vi del bo» que haurà de lliurar cada any després de la collita, a partir del dia de Tots Sants, al «trascolar a raig de tina».

En garantia «obliga a tots i sengles bens, i drets seus mobles e immobles presents i esdevenidors». El motiu és «per expedició de sos negocis», un formulisme utilitzat sovint en aquesta mena de tractes, que no té perquè coincidir amb la realitat. El fet que no apareguin en el document ni Sebastià ni Jacint, ens fa pensar que ja haurien traspassat en aquesta data.

Aquest Celdoni, malgrat que als documents figura com a «clergue de Matamargó», probablement vivia a Jaumeandreu. Per aquests anys apareix com a testimoni en el testament d'una mestressa de la casa, on diu residir-hi. Eren habituals els capellans «absentistes» que llogaven la parròquia a vicaris.

Cinc anys més tard, el 1781, en Josep reconeix que no pot redimir la carta de gràcia (tornar les 100 lliures) i pacta amb Celdoni Feixes una renovació per cinc anys més. Aquest cop però amb la condició que «en lo cas de no redimir dins lo referit termini lo dit vi que ab lo present li vench ara per las horas vench al mateix D Celdoni Feixas y Sererols als seus y a qui voldra perpetuament tota aquella casa que jo tinch y poseesch...». O sigui, si no paga, perdrà la casa.

Aquesta renovació és el primer document en que trobem que la casa de la Costa de la Vila ja existeix.

Cinc anys més tard, el 1786 en Josep Grau ja havia mort i la seva vídua, Rosa Sallés, i el fill de tots dos, també anomenat Josep, han de fer front als deutes amb Celdoni Feixes i amb d'altres. Per no perdre la casa la lloguen, juntament amb la vinya del mas Oliveres de Cantacorbs, per setze anys a un masover, en Mateu Quer. La condició és que el benefici de la tercera part dels fruits, es materialitzi en el moment del tracte en 200 lliures. Aquests diners els fan servir immediatament per tapar forats: 100 lliures a Celdoni Feixes per quitar la carta de gràcia i l'altre meitat es reparteix en pagar a Josep Viladés (50 lliures), Valentí Sagristà (20 lliures) i Agustí Junyent (30 lliures). Desconeixem l'origen d'aquests altres deutes.

Calculem que la mort hauria arreplegat a Josep en edat no gaire avançada.

La seva vídua Rosa Sallés i el seu fill deuriem marxar de Fals, probablement a Sant Just Desvern, que és on el febrer de 1791 Josep Grau fill, atorga testament a favor de la seva mare.

La Rosa encara viuria més desgràcies: la mort del fill i, per acabar-ho d'adobar, tot seguit, la seva cunyada Margarida Grau li disputaria l'herència argumentant que Jacint Grau, sogre i pare respectivament de les dues dones, havia mort sense fer testament.

⁹ Un termini habitual en aquella època per a aquest tipus d'operacions.

¹⁰ 1 càrrega=121,4 litres; 6 càntirs=96 litres; 217,4 litres cada anyada.

Embolics, plets, tractes i re-negociacions: els Vilà-Grau també marxen de Fals.

Retornem a la parella formada per en Jaume Vilà i Margarida Grau.

En un document processal datat el març del 1791 veiem que en Jaume pretén fer-se passar per «pobre miserable», probablement per estalviar-se costes judicials. El contrari, Valentí Oller, s'hi oposa dient que mena terra en propietat i també com a parcer. Aquest Oller és l'amo de Torreblanca, besnét del Salvador Vinyas. Un aspecte més del plet interposat per l'herència de Torreblanca al que ja ens hem referit i que anava seguint un llarguíssim procés judicial.

Pocs dies després Jaume redimeix la venda a carta de gràcia que havien atorgat juntament amb el seu pare 16 anys abans, per la novena part dels fruits de la «vinya del Canonge». No és pas que disposi de diners: el que fa és canviar de prestador: per comptes de Valentí Viladés, s'obliga amb Valentí Sagristà, de la Mongia del Grau, que li deixa les 50 lliures a dos anys, amb les mateixes condicions de «cinc quintars de verema per càrrega de vi» de la vinya en qüestió.

Es diu que el nou emprèstit és sense interès «gracios y sens interes algun me haveu daixat» i no se l'anomena venda a carta de gràcia. Tal vegada perquè, tot i que del redactat es desprèn que comporta les mateixes obligacions, és a un termini fix sense possibilitat de lluïció a l'avançada. La renovació tant podria obeir a que en Jaume ja pensava anar-se'n de Fals com a que Valentí Viladés havia mort l'any abans. En tot cas al document de cancel·lació de la carta de gràcia, Gabriel Vilà, pare d'en Jaume, ja figura com a difunt.

Pel març de 1792, Jaume que ja es declara pagès de Santa Margarida de Montbui, paga a Valentí Sagristà les 50 lliures que li deu, però 30 les ha obtingudes de donar l'explotació de la vinya a mitges parts dels fruits a Francesc Dalmau per espai de dos anys. De l'altre meitat s'ha de pagar el quart a l'amo.

A partir d'aquí, cap més referència a aquesta vinya per part dels Vilà. Durant la primera meitat del segle XIX, els Montconill comencen establir diversos rabassaires a la seva propietat del Pla de la Creu, amb dret a edificar-hi, el que donarà lloc al que avui es coneix com el Raval de la Creu. En alguns d'aquests establiments queda constància que el lloc és conegut com la «vinya del Canonge» i que estava inculta.

A les darreries del 1792 en Jaume Vilà, en nom de la seva esposa Margarida Grau, inicia el plet que abans anunciàvem contra sa cunyada Rosa Sallés: Jacint Grau havia mort sense fer testament, el seu hereu natural era Josep Grau, l'espòs de Rosa Sallés que tampoc havia testat i l'únic fill de la parella, l'altre Josep, també era difunt. Jaume Vilà reclamava que l'herència retornés de forma natural a la única descendent viva dels Grau, la seva esposa Margarida. Per contra Rosa Sallés reclamava seguir exercint-ne l'usdefruit. Un inventari de béns, datat el mateix any, és el primer document on la casa de la Costa de la Vila se l'anomena «Cal Canonge». Cal pensar doncs que el nom de la família ve de la branca Grau?

El plet es resol de forma amistosa el 1793: l'explotació de la vinya del Mas Oliveres de Cantacorps a Rosa i la resta de l'herència o sigui, la casa amb l'hort i la vinya del costat, passen a mans de Margarida. Enllestida la qüestió de l'herència, el març de 1793, Jaume i Margarida cancel·len el contracte de parceria amb Mateu Quer, quan encara li quedaven nou anys pel termini. La indemnització no sembla pas generosa ja que es limita a retornar la part proporcional del temps que resta i és pagada quasi totalment per Jaume Vilà. De com obté les 100 lliures i escaig per a fer-ho, ho desconeixem.

Però això no significa pas el retorn de la parella a Fals: El 1801 Margarida fa testament en una cambra del Castell de Sant Martí de Tous (no pas gaire lluny de Montbui) on hi fan de masovers. Fa hereu a Josep, fill primogènit, i diu que té diversos fills més: Jaume (vidu), Francesca (casada), Maria (per qui deixa preparat el dot) i Valentí.

Josep Vilà Grau torna a Fals.

No sabem si Jaume i Margarida van retornar mai a Fals, però el seu fill Josep sí que ho va fer. Qui sap si el 1793 quan la casa i la vinya va anar a parar a les seves mans.

Poca cosa més sabem d'aquest Josep que es va casar amb Agnès Torras. La parella va tenir com a mínim un fill anomenat Joan. Josep hauria mort entre 1810 i 1815.

Joan Vilà Torras, un avantpassat prolífic

El Joan va rebre els fruits del plet que havia interposat el seu avi Jaume per l'herència del mas Torreblanca. L'afer va arribar a la Reial Audiència i va allargar-se quasi cent anys, un període convuls amb la Guerra del Francès per entremig.

Recordem que Cecília Marvà, en morir Joan Vinyas el seu únic fill mascle, va nomenar hereu al seu nét Agustí, fill de la Cecília i del seu gendre Agustí Oller, masover de Torreblanca. Una decisió que li discutien els altres nebots d'en Joan (i per tant cosins de l'Agustí), Jaume Vilà, fill de la Caterina, i un tal Firmat de Manresa, fill de la Maria Anna.

A qui li va tocar desfer l'embolic fou a en Ramón Oller. El 1832 es va arribar a un acord *«convingut amistosament y en virtud de la transacció y concordia que mediant amigables y ben intencionadas personas amants de la pau y unió de las parts han ajustat per finalitzar y anular lo plet pendent en la Real audiencia de est principat»*

El 1805 uns experts havien valorat la finca i el seu rendiment anual. Ramón i la seva mare vídua van avenir-se a indemnitzar per 950 lliures a Joan Vilà, en concepte d'un terç dels drets hereditaris i els fruits del mas Torreblanca dels darrers cent anys.

En Joan Vilà el 1832 era menor d'edat (li faltava un o dos anys pels 25) i no podia signar la concòrdia. Per començar a cobrar una primera bestreta de 100 lliures, li va caldre un avalador que en respongués per al cas de que, en arribar a la majoria d'edat, no es fes enrere. El fiador, fou un tal Salvador Torras. Pel cognom cal suposar que era un familiar, tal vegada un oncle o cosí.

Els de Torreblanca van fer diversos pagaments i, finalment, el 1844 Joan Vilà va signar conforme ho havia cobrat tot i es comprometia a no fer cap altra reclamació. Cal suposar que els Firmat deurien fer un tracte semblant, però no en tenim constància.

Tot i aquest ingrés dinerari extra, el 1837 en Joan demana un préstec de 200 lliures *«per acudir a sas urgencies»*¹¹. Li fa el mateix Salvador Torras que l'havia avalat, per compte d'un altre Joan «Soldat» que les hi havia deixat en dipòsit mentre feia el servei militar.

El 1848 en Joan va deixar a Mariano Malagarriga, de cal Mariano, moneda d'or per valor de 100 lliures amb el compromís que serien retornades al cap de quatre anys. El 1849 va afegir al préstec 300 lliures més. Va recuperar el diners el maig de 1856.

Joan Vilà es va casar tres vegades i va tenir descendència en cada matrimoni. La primera esposa fou Antònia Guifré, de la que en desconeixem origen i ascendents. Hi va tenir sis fills: Josep, Joan, Isidre, Rosa, Maria i Àngela¹².

Va contraure segones núpcies amb Rosa Casals, vídua de Francesc Sagristà de Sant Amanç de Rajadell. Era nada a Maians i filla de Josep Casals i Maria Viladés. Disposem dels capítols matrimonials que la parella atorgà el 1850. La terra al voltant de Cal Canonge es diu que ara té 5 ó 6 quarteres. A banda d'aquesta terra, el Joan menava vinyes del mas Grau com a parcer: una de sis quarteres anomenada l'Obaga, una de vuit anomenada els Abeuradors i encara una altra de set.

Consta que el Joan també tenia en propietat un hort d'un quartà i mig al torrent de Cantacorbs que disposava d'un pou per regar, que va cedir a partir de 1870 a cal Ferran.

Amb la Rosa Casals va tenir-hi dos fills: l'Antoni i l'Antònia, que deuria morir jove.

Més endavant encara contrauria matrimoni amb Rosa Iglesias, de Castellnou de Bages, 25 anys més jove que ell. D'aquesta unió van néixer el Joan i la Maria.

Joan va morir pocs mesos abans que la seva darrera esposa, tots dos l'any 1880, ell amb 73 anys i ella amb 48.

L'hereu, i per tant el que va quedar-se a casa, va ser en Josep Vilà Guifré.

A aquest Josep n'hi va passar una de grossa el 1896: el Cristofol de cal Bardissa el va trobar malferit. El sometent va detenir i engarjolar Joan Fossas «Tanoca» de cal Mongia.

¹¹ Un altre formulisme emprat sovint per no haver de descriure el destí dels fons.

¹² Els documents no permeten determinar de forma certa el nombre de fills d'aquest matrimoni.

La parla al segle XIX

El català dels nostres rebesavis no era gaire diferent del d'ara. A continuació reproduïm tres textos que ens poden il·lustrar.

Els autors dominaven be ortografia i sintaxi. Pel context i destí, son escrits en forma col·loquial i ens serveixen per fer un tast de com era la parla corrent d'aquella època. Extrets de «Memòria d'Aguilar de Segarra» de Roser Pascerissas i Colomer.

El primer son part d'unes cobles del 1797 escrites en motiu d'uns esquellots pel casament d'un vidu de Rajadell amb una fadrina de Fals.

*Què direm de la Roseta,
quan a la primera nit
li va veure la bragueta.
desatenta al seu marit:
no m'hauríeu enganyada,
si jo hagués cregut la gent,
ni tampoc m'hauríeu vista
a la casa del Junyent.*

*La resposta que ell li fa:
Rosa posa't en oblit
mira, toca'm la bragueta
i acosta't aquesta nit,
molt temps ha que t'esperava
i bé m'ho has fet adelerar,
una tanta d'hermosura
on l'havia de trobar.*

El segon és un fragment de la llibreta on Josep Montfort, de cal Teixidor de Castellar, anotava tot allò d'interès per al seu negoci d'hostaler i teixidor.

Vuy dilluns que és dia 5 del mes de Novembre de l'any 1810 a les 8 hores del matí vingué un exèrcit de francesos de la part de Calaf en número de dotze mil segons veiérem, que consta de 1600 cavalls i lo demás d'infanteria ab molts bagatges. Arribaren en esta de Castellar i hi acamparen i varen fer la dinada i a nosaltres es esta casa del Can Teixidor nos engegaren lo vi de la tina i de les bótes en tomaren 50 càrregues, i 30 quartans d'ordi, 3 quartans de favons, 3 faneques de sal,...

El darrer és una carta de l'amo de cal Figuera d'Aguilar de Segarra a la seva dona.

Can Cots (Montmajor), 7 d'agost de 1861.

Marieta, sabràs que estem tots bons i l'aigua me prova molt. Digos a la tia Teixidora que pujo dues roves de tomàquets i cent cinquanta pebrots tot del millor que trobo i si troba una cistella de préssecs que fossen bons i no massa cars que els porto també.

Si pugés la Roseta xica que hi passon dos dies i que vaigon de nit perquè aquest temps tant fort no l'agontaria. Fiqueu cada dia la canalla a l'aigua, que me fan estar amb molta ànsia que no s'haigan emmalaltit.

Si los mossos cometen cap desordre escriu-me prompte i baixaré a l'instant perquè estic amb molta ànsia d'això, tinc por que te la faran i encara no ho coneixeràs. Sobretot vigila, sinó perquè veig que els sap molt de greu ja baixaria aquesta setmana però si no m'envies a buscar per res de nou, esperaré passat la Mare de Déu i alegreu's que a nosaltres ens va molt bé a tots. -

Recados a tots i de mi pren-los a la mida del teu gust. Digues al Ramon que regon los olivers si no ho han fet. Ton espòs. Josep Figuera.

Antoni Vilà Casals i Rosa Vilanova Feliu. Cal Canonge de Sant Joan de Vilatorrada.

L'Antoni, fill de la segona esposa del Joan, va néixer el 1852¹³ i va ser criat des del primer moment per la seva madrastra, Rosa Iglesias.

Aquest fadrí de cal Canonge es va casar el setembre de 1878, a Sant Joan de Vilatorrada, amb Rosa Vilanova i Feliu nascuda el 1856.

Rosa era la petita de dues germanes, filles de Rafael Vilanova Graner i Ramona Feliu Antich de Castelladral.

Els Vilanova-Feliu de Castelladral mereixen un capítol a banda: per línia paterna tenim avantpassats documentats a finals del segle XVI al Pujol del Racó de Mossoll, a la Coma, i per la materna des de la segona meitat del XV, els Piulats i els Cós de Sant Just d'Ardèvol.

La parella de l'Antoni i la Rosa va fer de masovers a Can Server on hi haurien nascut dos fills, abans d'anar a viure a la casa actual de Cal Canonge del carrer Santa Eulàlia a Sant Joan de Vilatorrada, entre 1881 i 1889.

Varen tenir quatre fills: Josep, Antoni, Isidre i Pere. L'Antoni i el Pere van morir abans de l'any de vida, Antoni el 1881 a Can Server i Pere el 1890 a Sant Joan.

Els dos supervivents ja entren a l'abast de la memòria: Josep l'hereu, va quedar-se a casa i el seu germà l'Isidre només va haver de creuar el carrer quan es va casar amb l'Àngela Ballonga, pubilla de Cal Vermell (aleshores l'entrada principal de Cal Vermell era pel carrer Santa Eulàlia).

Amb el temps, els hereus de Cal Canonge de Fals també baixarien a viure a Sant Joan i la casa acabaria canviant de propietaris algunes vegades fins als nostres dies.

¹³ Calculat a partir de certificat de casament on es diu que té 26 anys.